

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ДІМІТРІЯ ДАНА**Антоній МОЙСЕЙ**

Буковинський державний медичний університет,
 Чернівці (Україна); antoniimoisei@bsmu.edu.ua

DIMITRIE DAN 'S LIFE PATH**Antoni MOYSEY**

Bukovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine)
 ORCID ID: 0000-0001-5295-2271, RESEARCHER ID S-5261-2016

Moysey Antoni. Dimitrie Dan's life path. The article is dedicated to Dimitrii Dan (1856–1927), a well-known Bucovina priest, historian, ethnographer, folklorist, paleographer, collector of ancient historical documents and museum organizer, corresponding member of the Romanian Academy of Sciences. The purpose of scientific research is to study the life path of D. Dan on the basis of available historical sources. Such a study is relevant, since a full biography of the academician is not available in the Ukrainian scientific circulation. Its coverage in the most detailed form represents a scientific novelty. The method of the paper based on the study of archival documents, books and articles of D. Dan, memoir literature, periodicals and correspondence. Conclusions. Dimitrii Dan's life path is a synthesis of love for family and friends, for God and research. Great diligence, inquisitiveness and fruitfulness are characteristic of this path. How priest D. Dan took care of church affairs, explained the theological questions needed by clergymen, gave examples from the past of exploits of authoritative representatives of the clergy. As an ethnographer, he familiarized the reader with ethnogenesis, settlement, culture and daily life, inter-ethnic relations of ethnic groups of Bukovina: Ruthenians (Ukrainians), Armenians, Jews, Lipovans, Gypsies. Folklore publications of Bukovina and beyond eagerly awaited his collected songs, beliefs, proverbs, poems, legends, etc. His historical works, devoted to villages, monasteries, churches, personalities, were based on a various source base consisting of authentic historical documents, excellent knowledge of archeography and paleography. With his characteristic enthusiasm, he engaged in the protection of monuments and the organization of museums. D. Dan was always a patriot of his people, he cared about the development of the Romanian language, culture and history. As a member of the National Council, he took part in the General Unification Congress of Bukovina, which took place in 1918 in Chernivtsi. His fruitful activity was noted by the church leadership, the community, the governments of Austria-Hungary and Romania. For his scientific activity, D. Dan received the title of corresponding member of the Romanian Academy of Sciences. Streets in Radivtsi and Suceava were named in his honor. Today, his work has again gained relevance in the scientific circles of Romania and Ukraine.

Keywords: *Dimitrie Dan, biography, Bukovinian ethnology, life path of the scientist.*

Вступ. На шпальтах нашого журналу творчість Дімітрія Дана (1856–1927), відомого на Буковині священника, історика, етнографа, фольклориста, палеографа, збирача давніх історичних документів та організатора музеїв, члена-кореспондента Румунської академії наук, розглядалася неодноразово. У полі зору авторів цих матеріалів були різні сфери його етнографічних досліджень: народні вірування, опис вівчарні у румунів Буковини, міжнародне значення його творів, публікувався повний список його друкованих праць.

Мета наукової розвідки – вивчення життєвого шляху

Д. Дана на основі наявних історичних джерел. Таке дослідження є **актуальним**, оскільки повна біографія академіка в українському науковому обігу відсутня. Її висвітлення в найбільш розгорнутому вигляді представляє наукову **новизну**. **Методика** роботи ґрунтується на вивченні архівних документів, книг та статей Д. Дана, мемуарної літератури, періодики й листування.

Зважаючи на методику дослідження, ми детально вивчили **джерельну базу**. **Історіографія** проблеми в загальних рисах була висвітлена у наших попередніх статтях, а також у попередніх монографіях Антонія Мойсея².

¹ Moisei A.A., Moisei A.Ie. "Doslidzhennia obriadiiv i viruvan rumuniv Bukovyny u pratsi D. Dana "Narodni viruvannia bukovyntsviv" [Study of the rites and beliefs of the Romanians of Bukovina in the work of D. Dan "Folk beliefs of Bukovina], *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Spilnyi ukrainsko-rumunskyi naukovyi zhurnal* [Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal], Chernivtsi-Suchava, 2021, N. 4 (32), P. 46–57 [in Ukrainian].; Moisei A.A., Moisei A.Ie. "P Dimitry Dan's creative heritage and its international perception ratsia D. Dana "Vivcharnia u rumuniv z Bukovyny" – skladovyi element kulturoi spadshchyny Bukovyny" [The work of D. Dan "The sheepfold of the Romanians from Bukovina" is a constituent element of the cultural heritage of Bukovina], *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Spilnyi ukrainsko-rumunskyi naukovyi zhurnal* [Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal], Chernivtsi-Suchava, 2022, N. 1 (33), P. 38–50 [in Ukrainian]; Moisei A.A., Moisei A.Ie. "Tvorcha spadshchyna Dimitriia Dana ta yii mizhnarodne spryiniattia" [Dimitry Dan's creative heritage and its international perception], *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Spilnyi ukrainsko-rumunskyi naukovyi zhurnal* [Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal], Chernivtsi-Suchava, 2022, N. 2 (34), P. 37–48 [in Ukrainian]; Moisei A.A. "Naukova spadshchyna Dimitriia Dana. Bibliografichni pokazhchyk drukovanykh prats (1875–1927)" [The scientific heritage of Dimitrii Dan. Bibliographic index of printed works (1875–1927)], *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Spilnyi ukrainsko-rumunskyi naukovyi zhurnal* [Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal], Chernivtsi-Suchava, 2022, N. 2 (34), P. 12–22. [in Ukrainian].

² Moisei A.A. Tradytiina kultura naselennia Bukovyny u naukovykh pratsiakh rumunskykh doslidnykiv druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.. [The traditional culture of the population of Bukovina in the scientific works of Romanian researchers of the second half of the 19th and early 20th centuries], Chernivtsi: Ruta, 2005, P. 102–120 [in Ukrainian]; Moisei A.A. Ahrarni zvychai ta obriady u narodnomu

Джерельна база дослідження.

У процесі дослідження у нас виникли деякі труднощі: не всі праці Д. Дана (книги, брошури, статті) доступні для широкого загалу. Це пояснюється тим, що як у державних бібліотеках України, так і бібліотеці Сучавського університету ім. "Штефана чел Маре" та інших музейних установах Сучави (Румунія) зберігається незначна кількість робіт Д. Дана. Наукові праці вченого розпорочені по сторінках різних австрійських та румунських часописів, журналів та книг, довідників, які знаходяться в бібліотеках та музейних установах Румунії, Австрії та інших країн Європи (частина робіт Д. Дана зберігається в бібліотеці ЧНУ ім. Ю. Федьковича).

Джерельна база нашого дослідження збиралась по крупицях в музейних установах, архівах, бібліотеках Чернівців, Сучави. Актуальні можливості комунікації дозволили нам використання спеціальних інформаційно-пошукових систем в мережі Інтернет (у т. ч. використання онлайн-архівів австрійських, німецьких та буковинських журналів і газет).

Це дозволило нам опрацювати періодичні видання другої половини XIX – першої половини XX ст., на сторінках яких Д. Дан оприлюднив результати своїх історико-етнографічних та пам'яткознавчих досліджень: провідні австрійські та румунські журнали з історії та народознавства ("Zeitschrift für österreichische Volkskunde" (Wien), "Șezătoarea". Foaia poporului român", "Albina", "Familia. Foia enciclopedică și beletristică" (Budapesta), "Analele Academiei Romane", "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", "Rumanischer Lloyd. Taglich erscheinendes deutsches Volks und Handelsblatt für Rumänien und den Orient" (București), "Ion Creangă. Revistă de limbă, literatură și artă populară", "Făt-Frumos" (Bârlad), "Arhiva Genealogică" (Iași), "Amicul Familiei" (Gherla), "Șezătoarea" (Fălticeni)), буковинські газети та журнали: "Bukowinaer Nachrichten", "Bukow. Post", "Bukow. Rundschau", "Cernowitzer Allgemeinen Zeitung", "Schematismus der Bukowinaer gr. or. Archiepiskopal-Diozese", "Aurora română", "Candela. Foaie bisericească-literară", "Gazeta Bucovinei", "Glasul Bucovinei", "Junimea Literară", "Revista politică", "Буковинские Вѣдомости" та ін.

Детальне вивчення творчої спадщини Д. Дана (книг, брошур, статей у періодиці) дозволило:

1. Дізнатися про перші публікації вченого фольклорних та історичних матеріалів, еволюцію наукових поглядів та методу роботи.

2. Відновити повні назви друкованих робіт ученого, роки видання, бібліографічні дані про журнали та газети, в яких опубліковані роботи Д. Дана.

3. Укласти **бібліографічний покажчик праць Д. Дана (1875–1927)**.

4. Запропонувати свою **класифікацію друкованих робіт Д. Дана**.

Німецькомовні праці Д. Дана були доступними для науковців Австро-Угорської імперії та інших країн Європи й США. Ще за життя його роботи були внесені до бібліографічних покажчиків, на них опубліковані рецензії у провідних на той час наукових журналах. Для

узагальнення міжнародного сприйняття творчої спадщини Д. Дана ми проаналізували провідні наукові журнали у галузі історії та етнографії, вісники національних бібліотек, матеріали міжнародних конгресів та конференцій таких європейських країн, як Франція, Польща, Німеччина, Австрія, Болгарія, Росія, Угорщина, Великобританія та США у 1890–1927 рр. Також було проаналізовано міжнародне сприйняття наукових робіт Д. Дана серед науковців Європи та США у період після смерті Д. Дана (1927) до наших днів.

Для цього творчість Д. Дана була досліджена на сторінках закордонних журналів: "Zeitschrift für Österreichische Volkskunde" (Відень, Австрія), "Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien" (журнал Віденського антропологічного товариства, Австрія), "Archiv für Anthropologie. Zeitschrift für naturgeschichte und urgeschichte des menschen" (Німецьке товариство антропології, етнології і доісторії, Брауншвайг, Німеччина), "Revue D'histoire Diplomatique" (Товариство дипломатичної історії у Парижі, Франція), "Русский Вестник" (С.-Петербург) та "Русская мысль" (Москва, Росія), "Kosmos: czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników imienia Kopernika" (польською мовою, Львів), "Записки Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка" (Львів), "Wisla: miesięcznik geograficzno-etnograficzny" (Варшава, Польща), "Kwartalnik historyczny. Organ Towarzystwa historycznego" (видання Історичного товариства у Львові), "Годишник на Софійския университет" (Болгарія) та ін.; низка вісників національних бібліотек та бібліографічних робіт: "Bulletin mensuel des publications étrangères recues par le Departement des Imprimeries de la Bibliotegue Nationale" (Париж, Франція), "Allgemeines Bücher-Lexikon" (Лейпциг), "Eine Skizze der literarisch-typographischen Thätigkeit der Mechtharisten-Congregation in Wien" (Відень), "Slavic Europe. A selected bibliography in the Western European languages" (Лондон), "Bulletin of the New York Public Library" (Нью-Йорк, США), "Orientalische Bibliographie" (Берлін, Німеччина) та ін.

Важлива інформація щодо життєвого шляху Д. Дана була почерпнута з документів та рукописів, що зберігаються у **Державному архіві Чернівецької області (ДАЧО)**. Важливе значення мають документи фондів Крайового управління Буковини (Фонд № 3), Генеральної дирекції культів (Фонд № 319) та Митрополії Буковини (Фонд № 320). У згаданих фондах міститься велика кількість державних та церковних матеріалів: рішення про дозвіл на прийняття і носіння іноземних орденів, про видання книг Д. Дана за кошти Православного фонду, вручення подяк та нагород; протоколи про виплати гонорарів, субсидій, видачу допомоги, надання відпусток, призначення та переміщення священника Д. Дана в різних парафіях Буковини; особові справи тощо. Ці матеріали висвітлюють різноманітні сторони життя і діяльності Д. Дана.

Значна частина фактологічного матеріалу подається у цій науковій роботі вперше. Важлива інформація про життєвий шлях та діяльність Д. Дана у

сфері освіти, економіки, науки та культури міститься у зверненні голови Радівецького повіту від 5 травня 1906 р. до Чернівецької крайової президії з клопотанням про нагородження Д. Дана Золотим хрестом з короною за заслуги, який зберігається у фонді Крайового управління Буковини (Ф. 3, Оп. 1, Спр. 9523). Це звернення було написане німецькою мовою на 6 аркушах паперу і фактично є докладним описом життєвого шляху та досягнень ученого до 1906 р. У цьому документі містяться основні біографічні відомості про ученого (дата народження, інформація про навчання), дані про етапи його священницької кар'єри, повідомлення про освітянську (викладання релігії, створення благодійного фонду для початкової школи у с. Стража, призначення шкільним інспектором та головою шкільної ради у с. Стража), громадську та літературно-наукову діяльність. У кінці документа перераховано нагороди Д. Дана на той час. Зі змісту цього документа можна також дізнатися про ставлення австрійської центральної та місцевої влади до діяльності Д. Дана, наприклад, про підтримку державними та церковними установами видання праць ученого та їх розповсюдження³.

Крім того, на 45 аркушах цієї ж справи містяться понад 30 документів, які підтверджують всі викладені у клопотанні відомості про священницьку, громадську та наукову діяльність Д. Дана до 1906 р.: копії документів про його відзнаки, нагородження, запрошення, обрання членом товариств та організацій, просування по службі тощо. Серед матеріалів справи знаходиться також стаття “Буковинський румун у літературі. Священник Дімітрій Дан”, написана Л. Боднереску під псевдонімом Лео Біндер, яка була опублікована в 1905 р. у “Чернівецькій загальній газеті” (“Szernewitzer Allgemeine Zeitung”) і є однією з перших робіт, присвячених Д. Дану, що містить докладну інформацію про творчість ученого. Завершує перелік архівних матеріалів добірка документів, у якій відображений і прикрий факт у службовій біографії Д. Дана, коли він, будучи священником у Лужанах, отримав дисциплінарне стягнення.

Для кращого розуміння конфлікту, що відбувся у Лужанах, ми проаналізували справу, в якій були розглянуті скарги парафіян села Лужани на священника Д. Дана (1894)⁴. У ній на 153 аркушах містяться 13 протоколів розгляду скарг з поясненнями Д. Дана в кінці кожного з них. З матеріалів іншої справи⁵ дізнаємося про результати розгляду позовів лужанських парафіян. У справі є також апеляція Д. Дана на неправомірність прийнятого рішення. З документів цих справ впливає ще один маловідомий факт, який відіграв далеко не останню роль при розслідуванні інциденту: нібито незаконні дії Д. Дана проти директора

школи у Лужанах В. Орза.

Чимало матеріалів про літературно-видавничу діяльність Д. Дана знаходяться у фонді Митрополії Буковини: справи про видання та розповсюдження книг Д. Дана “Хроніка Радівецького єпископства” й “Липовани Буковини”⁶; звіти про отримання коштів за їх розповсюдження; список осіб, які придбали книги приватним способом; список протопресвітерств із зазначенням кількості придбаних примірників. На основі виявлених матеріалів, наприклад, дізнаємося, що архієпископська типографія передала Адміністрації 300 примірників Д. Дана “Липовани на Буковині”, з яких 250 прим. – консисторії та 50 прим. – авторові (1894). Поданий також список всіх протопресвітерств Буковини, які придбали книгу із зазначенням кількості примірників⁷. З інших архівних документів дізнаємося про розмір фіксованої плати за написання Д. Даном книги “Хроніка Радівецького єпископства” – 1500 крон (книга видана за кошти Буковинської митрополії у кількості 500 прим.)⁸. З документів також дізнаємося, що усі права на твір залишались за автором, а автор натомість зобов'язувався взяти на себе витрати на корегування рукопису книги для друку⁹.

На основі архівних документів можна дізнатися про отримані Д. Даном подяки та нагороди за написання праць¹⁰, інформацію щодо видання наукових та публіцистичних робіт за кошти Буковинської Митрополії та Румунської академії наук¹¹.

Для дослідження життєвого шляху та творчого доробку Д. Дана важливе значення мають документи про його призначення священником у парафії Буковини¹², заяви про відпустки як з метою лікування (Марієнбад, Карлсбад, Говора, Констанца та ін.), так і для участі у роботі Румунської академії наук, експозицій у Бухаресті, в урочистостях (ювілейних святкувань Ясського університету, спорудженні монументу Кузи Воде у Яссах тощо), засіданнях Центральної комісії з вивчення та консервації пам'яток історії і мистецтва Австро-Угорщини¹³; прохання про надання йому грошової допомоги (субсидій)¹⁴. Вони дозволяють прослідкувати його просування по службі, участь у засіданнях Академії наук.

Проведена пошукова робота дала можливість виявити значну кількість нових документів, які введені в науковий обіг уперше.

Важливе значення для написання роботи мало дослідження **листування** Д. Дана з провідними фахівцями в галузі історії та народознавства того часу. Серед них виділимо переписку вченого з Артуром Горовеєм, що була вміщена у роботі М. Унгуряну (*M. Ungureanu*) “Листи до А. Горовея” (1970)¹⁵. У роботі передрукований зміст чотирьох листів Д. Дана до Артура Горовея від 30.11.1898 (Стража), січня 1899

³ Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti (DACHO) [State archive of Chernivtsi region], Fond 3, Opys 1, Sprava N 9523, Ark. 21–23 zv.

⁴ DACHO, F. 3, Op. 2, Spr. 16254.

⁵ DACHO, F. 3, Op. 2, Spr. 15899.

⁶ DACHO, F. 3, Op. 2, Spr. 2279, 2282; Op. 1, Spr. 2174.

⁷ DACHO, F. 3, Op. 1, Spr. 2174, Ark. 1–1zv., 18–58zv.

⁸ DACHO, F. 3, Op. 1, Spr. 9473.

⁹ ДАЧО, Ф. 3, Оп. 2, Спр. 2279, Арк. 23, 23 зв.

¹⁰ DACHO, F. 3, Op. 1, Spr. 3814, Ark. 44; Spr. 6576, Ark. 8, 10, 15–23; Spr. 9473, Ark. 8, 10, 15–23; Spr. 9523, Ark. 21–23 zv., 31, 48.

¹¹ DACHO, F. 3, Op. 1, Spr. 2174; Spr. 9523, Ark. 21–23 zv., 34; Op. 2, Spr. 2279, Ark. 78 zv., 80–80 zv.; Spr. 2282.

¹² DACHO, F. 3, Op. 1, Spr. 3814, Ark. 195; Op. 2, Spr. 2896, Ark. 61–62, 66, 78.

¹³ DACHO, F. 3, Op. 1, Spr. 3814, Ark. 20–177.

¹⁴ DACHO, F. 319, O. 3, Ark. 13.

¹⁵ Scrisori către A. Gorovei [Letters to A. Horovey], Ediție îngrijită și introdusă de M. Ungureanu, București: Minerva, 1970, P. 84–87 [in Romanian].

(Стража), 04.03.1922 (Чернівці) та 05.12.1925 (Чернівці). В останніх трьох листах йдеться про історичні та етнофольклорні матеріали, зібрані Д. Даном, взаємообмін журналами, консультації священника щодо народних термінів в церковній повсякденній практиці. Найбільше значення для нашої роботи мав зміст першого листа, де Д. Дан подав один з перших, неповних, списків своїх друкованих робіт (крім основних робіт, надрукованих до 1899 р., перераховано 14 періодичних видань Відня, Будапешта, Герли, Сучави і Чернівців та назви статей, опублікованих в них). Це сприяло нашій пошуковій роботі – укладанню повного списку праць Д. Дана.

Матеріали листування вченого з С.Ф. Маріаном містяться як в роботі Є. Дімітріу (E. Dimitriu) та П. Фроїку (P. Froicu) “С.Ф. Маріан та його дописувачі”¹⁶ (1991), так і на сторінках періодичного видання “Літературна юність” (“Junimea Literară”) (1926)¹⁷. З листування між цими двома вченими дізнаємося про їхнє знайомство, дружбу та допомогу Д. Дану.

На сторінках журналу “Літературна юність” (“Junimea Literară”) надрукований лист Д. Дана від грудня 1905 р., в якому він просить С.Ф. Маріана допомогти з даними, що були потрібні для дослідження конкретного історичного об'єкта; лист С.Ф. Маріана від 23.06.1906 р., в якому вже він просить друга про інформацію з сфери народної ботаніки в період написання великої за об'ємом і надзвичайно глибокої за змістом монографії з цієї тематики, що засвідчує факт взаємної допомоги та обміну інформацією між науковцями з історії та народознавства Буковини.

Окремо слід відзначити роботу Г. Кардаша (*Cardaş G.*) “Літературні документи. Студії та документи” (1973)¹⁸, в якій уперше опубліковані листи Д. Дана до бухарестського професора Г. Крецу. В одному з листів від 31.12.1904 р. Д. Дан розповідає Г. Крецу про написання історії Радівецького єпископства та просить його знайти в антикварів дві праці, які його цікавили.

Архівні документи, які додатково відкрили для читача деякі аспекти громадської позиції Д. Дана, були оприлюднені чернівецьким дослідником, архівістом, Драгошем Олару (*Olaru Dragoş*). На сторінках міжнародного журналу “Glasul Bucovinei” (“Голос Буковини”) був розкритий зміст документального фонду

академічного товариства “Junimea” з Державного архіву Чернівецької області”¹⁹. В архівному фонді знаходяться матеріали листування (румунською мовою) між керівництвом товариства та Д. Даном, який був його членом. В одному з листів (№ 59) керівництво висловило подяку за книги, які Д. Дан передав для їхньої бібліотеки²⁰. Матеріали листування чітко засвідчують активне членство Д. Дана у діяльності товариства “Арбороаса” та його участь у заснуванні та діяльності товариства “Junimea”²¹.

Для кращого розуміння взаємозв'язків Д. Дана з друзями і колегами та його соціального статусу важливими є спогади науковця про своїх колег та некрологи на його смерть.

Серед спогадів відзначимо статтю Д. Дана “В пам'ять про С.Ф. Маріана”, надруковану в журналі “Junimea Literară” у рік смерті відомого етнографа (1907)²². У ній розповідається про дружні відносини між вченими, які тривали довгі роки. Потрібно також згадати роботу Ніколая Йорги (*Iorga Nicolae*) “Румунський рід на Буковині”²³, в якій автор описав їх зустріч з Д. Даном 1904 року в с. Стража.

Найбільш інформативними виявилися некролог Іона Ністора²⁴ (*Nistor Ion I.*), текст якого був надрукований в *Анналах Румунської академії наук* 1927 р.; стаття “Дімітріу Дан” (1927)²⁵ Лека Мораріу (*Leca Morariu*) під псевдонімом Л. Мерін (*L. Mărin*), опублікована в журналі “Фет-Фрумос” (“Făt-Frumos. Revistă de literatură și folclor”, м. Сучава); ще дві статті під такою ж назвою – “Дімітріу Дан”, одна з яких опублікована О. Лупу (*Lupu Al.*) у журналі “Літературна юність” (“Junimea Literară”)²⁶, інша Д. Мармеліуком (*Marmeliuc D.*) – у “Календарі “Голосу Буковини”” (“Calendarul “Glasul Bucvinei””, 1928)²⁷.

Важливе історичне значення для розкриття життєвого шляху Д. Дана мали статті у пресі та документи того часу. Серед них згадаємо такі: стаття “Хроніка. Віденський етнографічний музей та національна домашня промисловість” у журналі “Junimea literară”²⁸, де у 1904 р. повідомлялось про облаштування священником Д. Даном у приміщенні згаданого музею національної румунської хати з інтер'єром; “Міністерський наказ № 2405 від 1919 р. про створення Аграрної комісії” у “Monitorul Bucovinei” (1919), який засвідчував призначення Д. Дана її

¹⁶ S. Fl. Marian și corespondenții săi [S.F. Marian and his contributors], Ediție îngrijită de E. Dimitriu și P. Froicu, cuvânt înainte de I. Datcu, București: Minerva, 1991, 407 p. ; P. 119–120 [in Romanian].

¹⁷ “Botanica lui S. Fl. Marian (scrisoarea lui S. Fl. Marian către Dimitrie Dan)” [“Botany” S.F. Mariana (letter of S.F. Mariana to D. Dan)], *Junimea Literară*, 1926, A. XV, N. 7–8, P. 149 [in Romanian].

¹⁸ Cardaş G. Documente literare. Studii și documente [Literary documents. Studios and documents], București: Minerva, 1973, Vol. II, P. 221 [in Romanian].

¹⁹ Olaru Dragoş. „Fondul documentar Societatea academică „Junimea” în Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți” [Documentary fund of the “Junimea” academic society in the State Archive of the Chernivtsi Region], *Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură*, Cernăuți-București, 2018, N 2, A. XXV, P. 52–82 [in Romanian].

²⁰ Ibidem, P. 59, 70.

²¹ Ibidem, P. 81.

²² Dan D. “În amintirea lui S. Fl. Marian” [Memories about S.F. Marian], *Junimea Literară*, 1907, N. 6–7, P. 156–157.

²³ Iorga N. Neamul românesc în Bucovina [Romanian family in Bukovina], București: Editura Minerva, 1905, P. 94–96 [in Romanian].

Nistor Ion I. “Cuvântare la înmormântarea preotului Dimitrie Dan” [Speech during the funeral of priest D. Dan], *Analele Academiei Române, Partea Administrativă și Desbaterile*, Ser. III, T. XLVII. Ședințele din 1926–1927, București: Cultura Națională, 1927, P. 122–124 [in Romanian].

²⁴ L. Mărin [Leca Morariu]. “Dimitrie Dan” [Dimitrie Dan], *Făt-Frumos. Revistă de literatură și folclor*, Suceava, A. II, 1927, N 4, P. 97 [in Romanian].

²⁵ Lupu Al. “Dimitrie Dan” [Dimitrie Dan], *Junimea literară. Revistă literară științifică*, Cernăuți, A. XVI, 1927, N 5–7, P. 129 [in Romanian].

²⁶ Marmeliuc D. “Dimitrie Dan” [Dimitrie Dan], *Calendarul „Glasul Bucvinei” pe anul bisect 1928*, Cernăuți: Glasul Bucvinei, 1928, A. IX, P. 75–76 [in Romanian].

²⁷ Marmeliuc D. “Dimitrie Dan” [Dimitrie Dan], *Calendarul „Glasul Bucvinei” pe anul bisect 1928*, Cernăuți: Glasul Bucvinei, 1928, A. IX, P. 75–76 [in Romanian].

²⁸ “Cronică. Muzeul etnografic din Viena și industria de casă națională” [Chronicle. Vienna Ethnographic Museum and National Home Industry], *Junimea literară*, 1904, N 9, P. 143–144 [in Romanian].

членом²⁹; статті “Експозиція румунського мистецтва в Чернівцях” у “ *Glasul Bucovinei* ” (1920)³⁰, в якій йшлося про склад Організаційного комітету експозиції, що відбулася 1 травня 1920 р., і “Спеціальні та регіональні музеї” у “ *Junimea Literară* ” (1923)³¹, де повідомлялось про відкриття під керівництвом консисторіального радника Д. Дана 16 серпня 1923 р. музею в Путнянському монастирі.

До джерельної бази потрібно віднести також етнофольклорні збірки австрійських дослідників Густава Вейганда (*Weigand Gustav*)³² та Матіаса Фрідвагнера (*Friedwagner M.*)³³, роботу румунського дослідника Н. Денсушіану (*Nicolae Densușianu*)³⁴, в якій подано фольклорний матеріал, зібраний на Буковині Д. Даном.

Д. Дан сприяв збереженню пам'яток історії та культури на Буковині у 1920-х рр., що засвідчує “Звіт регіональної секції у м. Чернівці за 1921-1925 рр., укладений на основі технічного звіту інженера Н. Резорі”, опублікований у “Бюлетені Комісії історичних пам'яток” (1927)). У ньому міститься інформація про створення регіональної секції, її склад, роботу її членів щодо реставрації пам'яток історії та культури на Буковині у зазначений період, зокрема повідомляється про здійснення реорганізації музею в митрополичій резиденції у 1925 р. під керівництвом Д. Дана, про його участь у підборі мистецьких об'єктів у монастирях Буковини для закордонних експозицій³⁵. Додаткові дані про “Бюлетень” та роботу Комісії історичних пам'яток Бухаресту були почерпнуті з роботи А. Будіштяну (*Budișteanu Alexandru*) та Р. Моцока (*Moțoc Radu*) “Бюлетень Комісії історичних пам'яток. 100 років від появи”³⁶.

Згадаємо також роботу румунського дослідника М. Боки “Священник Дімітрій Дан” (1963)³⁷. Хотілося б відзначити пошукову роботу її автора, який відтворив деякі дані з біографії Д. Дана на основі аналізу документів Сучавського державного архіву та ліцею ім. Штефана Великого (Arhivele liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava; Arhivele Statului Suceava).

Підсумовуючи огляд джерел, слід констатувати наявність достатнього документального корпусу для змістовного розкриття життя та творчості Д. Дана. Територіальна розпорошеність по багатьох архівах, музеях, бібліотеках та сховищах України, Румунії та

Австрії, в інформаційно-пошукових системах різних країн не стала на заваді їх синтезуванню в єдину композиційну одиницю. Проведена пошукова робота дала можливість виявити значну кількість нових документів, які введені в науковий обіг вперше.

Життєвий шлях.

Дімітрій Дан (8 жовтня 1856 – 25 травня 1927) народився у сім'ї шевця Ніколає (*Nicolae Dan*, *sizmar* – “чоботар”) і Домніки Дан у м. Сучава, був єдиним сином. Родина Дан проживала у власному невеликому дерев'яному будинку неподалік церкви св. Дмитра на вул. Руській, 10. Його батько був родом з Сучави, мати – з родини священника, її батьком був парафіяльним священником с. Стража (південна частина Буковини) – Васіле Бунчак (*Vasile Bunceac*), який служив у цій парафії з 1831 до 1847 рр.³⁸. Цікаво, що пізніше в парафії цього села буде призначено священником самого Дімітрія Дана, який вирішив присвятити себе церковній справі, як його дід.

Дитинство Дімітрій провів у Сучаві, де познайомився з давніми традиціями румунського народу, про що він сам згадував пізніше. На вихідних любив з однолітками грати в м'яч (*meta*) в урочищі “Пояна” (“*Poiana*”), в тіні мурів Стольної фортеці Молдавського князівства. Деякий час провів у комуні Білка в сім'ї свого родича, священника Іона Магьора (*Ion Maghior*)³⁹. Марія, дружина І. Магьора, була хрещеною мамою Дімітрія, а саме таїнство хрещення провів священник Леон Попович (*Leon Popovici*), парох церкви св. Миколая у Сучаві⁴⁰. Зацікавленість фольклором, ймовірно, з'являється у Д. Дана у період його перебування у Білці.

Початкову освіту Дімітрій здобув у румунській тривіальній школі при монастирі св. Іоана Нового в Сучаві (1864–1868), середню – у Сучавській цісарсько-королівській гімназії (*Gimnaziul cezaro-crăiesc din Suceava*) (1868–1876), яку закінчив на відмінно. У тій будівлі сьогодні розміщено Національний коледж ім. Штефана Великого. Восени 1876 р. випускний іспит (бакалаврат) приймала екзаменаційна комісія, до складу якої входили професори Дімітріє Ісопеску (*Dimitrie Isopescu*), Штефан Драчінські (*Ștefan Dracinschi*), Самуел Ісопеску (*Samuel Isopescu*), Аркадіє Васілович (*Arcadie Vasilovici*)⁴¹.

Ще в гімназійні роки Дімітрій проявляв інтерес до

²⁹ Supliment. Partea oficială. Deciziune ministerială N 2405 din 10 octombrie 1919 (Comisia Agrara) [Addition. Ministerial Order No. 2405 of 1919 on the establishment of the Agrarian Commission], *Monitorul Bucovinei*, Cernăuți, 1919, 13 octombrie, Fasc. 73, P. 1 [in Romanian].

³⁰ “Expoziția de artă românească la Cernăuți” [Exposition of Romanian art in Chernivtsi], *Glasul Bucovinei*, A. III, 1920, N 343, 4 febr.; N 358, 22 febr. [in Romanian].

³¹ “Muzee, speciale și regionale” [Special and regional museums], *Junimea Literară*, A. XII, 1923, N 8–9, P. 278–279 [in Romanian].

³² Weigand G. *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens* [*Dialects of Bukovina and Bessarabia*], Leipzig, 1904, P. 7–17 [in Romanian].

³³ Friedwagner M. *Rumänische Volklieder aus der Bukovina. Liebeslieder* [Romanian songs from Bukovina. Love songs], Würzburg: Konrad Trielisch Verlag, 1940, 582 p. [in Romanian].

³⁴ Fochi A. *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea* [Folk customs and heresies of the end of the 19th century], București: Minerva, 1976, 391 p. [in Romanian].

³⁵ Luția P. “Raportul secțiunii regionale Cernăuți pe anii 1921–1925. Intocmit pe baza raportului tehnic al inginerului H. Rezori” [The report of the regional section in the city of Chernivtsi for 1921–1925, compiled on the basis of the technical report of the engineer H. Rezori], *Buletenui Comisiunii Monumentelor istorice*, București: Institut de Arta Grafice, 1927, A. XX, P. 34–43 [in Romanian].

³⁶ Budișteanu A.I., Moțoc R. “Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice la 100 ani de la apariție” [Bulletin of the Historical Monuments Commission. 100 years since its appearance], *Revista Bibliotecii Naționale Române*, A. XIV, 2008, N 1 (27), P. 33–57 [in Romanian].

³⁷ Boca M. „Preotul Dimitrie Dan” [A priest Dimitrie Dan], *Mitropolia Moldovei*, Iași, 1963, N 9–10, P. 610–613 [in Romanian].

³⁸ Boca M. „Preotul ...”, op. cit., P. 610; Mareci H. “Dimitrie Dan (1856–1927) – preocupări de istorie” [Dimitrie Dan (1856–1927) – historical activities], *Codrul Cosminului*, Suceava, A. II, N 2 (12), 1996, P. 658 [in Romanian].

³⁹ Gherasim O. „Preotul Dimitrie Dan, istoric și folclorist. 40 de ani de la moartea sa” [A priest Dimitrie Dan, historian and folklorist. 40 years from the day of death], *Mitropolia Moldovii și Sucevii*, 1967, N 11–12, P. 699 [in Romanian].

⁴⁰ Boca M. „Preotul ...”, op. cit., P. 611.

⁴¹ Mareci H. Dimitrie Dan ..., op. cit., P. 659.

богослов'я і прагнув стати священником. Зокрема, М. Бока виявив в архіві гімназії каталоги 7-8 класів, де занотовано рішення Д. Дана студіювати теологію⁴².

У гімназії серед учнів витав дух національного відродження, підживлений тодішньою румуномовною пресою та студентськими патріотичними товариствами. Д. Дан підтримував всі існуючі в середовищі гімназистів віяння. Він з 1870 р. став активним членом “Літературного товариства румунської учнівської молоді Сучави” (“Societatea literară a Junimii române studioase din Suceava”). Це товариство виникло у 1868 р. з ініціативи молодих ентузіастів С. Фл. Маріана (*S.Fl. Marian*), Василе Гр. Попа (*Vasile Gr. Pop*) та Іліе Пантезі (*Ilie Pantezi*) і мало за мету пробудити в румунських учнів інтерес до пізнання свого історичного минулого, народної мови та літератури. У 1875–1876 н. р. Дімітріу Дан був обраний головою цього товариства⁴³.

У гімназії вчився і брав активну участь у діяльності цього товариства ще один студент, знайомство з яким стало для Д. Дана знаковим. Мова йде про Сіміона Фл. Маріана (*S.Fl. Marian*), який був на 9 років старшим, і вже тоді, в гімназійні роки, серйозно займався збором етнофольклорних матеріалів. Він на час їх знайомства вже мав публікації в різних періодичних виданнях. Сам Д. Дан розповідав, що вперше познайомився з С. Фл. Маріаном у “Літературному товаристві румунської учнівської молоді Сучави”. Знайомство відбулося заочно. Ставши головою цього товариства (1875), Дан розбирав папери товариства і знайшов записи фольклорних матеріалів С. Ф. Маріана (його старший товариш в цей час збирав матеріал у Трансильванії). Молодого дослідника зацікавила ця тема, він почав шукати і читати публікації С. Маріана в пресі, а потім почав сам публікувати фольклорні тексти в журналі “Албіна” (“*Albina*”) у Будапешті. У 1876 р. Д. Дан, будучи на канікулах у своїх батьків у Сучаві, особисто зустрівся з С.Ф. Маріаном, якого у той час було призначено священником у Сиреті. “Наша зустріч була такою щиросердною, немовби ми знали вже десятки років”, – згадував Д. Дан. Вони стали друзями та однодумцями. Тоді С. Маріан поділився своїми творчими планами на майбутнє, взявши з Д. Дана обіцянку що не залишить перо, вже змочене у чорнила, “ржавіти”. Д. Дан визнав, що, завдячуючи С.Ф. Маріану, він почав писати і продовжував це робити все своє життя.

У 1904 р. С. Маріан відвідав Д. Дана в Стражі і спитав, чи пам'ятає той слова, сказані йому при першій зустрічі: “Брате, лише робота розуму приводить до шляхетності, лише в ній ти знайдеш втіху, лише вона зробить тебе справжньою людиною; ми, які щось можемо зробити, будемо працювати поки є сили, не будемо лінуватися, бо лінь для людини – це смерть!”. Звісно, що Дан пам'ятав ці слова! Тоді Маріан сказав: “Я дуже радію, що думку, висловлену тоді мною, ми обидва втілили у життя! Вони були друзями з 1876 р. до смерті С. Маріана⁴⁴”.

Маємо можливість прочитати листування Д. Дана з С. Маріаном. Воно стосується наукової діяльності: Дан відшукує для автора “Ботаніки” чотири рослини, характерні для Буковини; робить зауваження щодо роботи

“Традиції”; просить надати матеріали про с. Стражу та Радівецьке єпископство, надсилає свій ще незакінчений твір; жаліється: “Маю велику турботу при написанні робіт, бо не вистачає багатьох книг. Хто не живе біля великої бібліотеки, тому краще не братися за перо, бо яким би старанним він не був, не вдасться бути точним через брак джерел”. Між двома науковцями були теплі відносини. У своїх зверненнях Д. Дан називає Маріана “Любий друже”, “Вельми любий друже”, “Любий брате і друже”⁴⁵.

“І якщо до сьогодні я працював на тернистій ниві літератури, якщо не втратив дорогоцінний час через лінощі й “бенкети”, а працював безперервно за своїм письмовим столом, то цим я завдячую тільки спонуканням С. Маріана”, – згадував пізніше Д. Дан⁴⁶. Отже, з початку своєї діяльності в галузі фольклору та етнографії Д. Дан перебував під опікою С. Маріана.

У 1876 р. він вступив на православний богословський факультет Чернівецького університету ім. Франца Йосипа, який закінчив у 1880 р. Його кваліфікаційна наукова робота на тему “Коротка історія вірменської церкви від початків до її відокремлення від апостольської церкви з додатком” (1878) була премійована семінарією.

В університеті він навчався разом з В. Преліпчаном, М. Нікітовичем, М. Аврамом, І. Сирбу та іншими колегами, які у майбутньому стали кліриками.

У 1876 р., будучи студентом Чернівецького університету, Д. Дан став членом студентського товариства “Арбороаса” “*Arboroasa*”⁴⁷. Відомо, що він фінансово допомагав товариству при закупівлі книг для бібліотеки. Це товариство румунських студентів з Чернівців, яке існувало впродовж 1875–1877 рр. під час панування Австро-Угорської імперії. Товариство згуртувало декілька десятків студентів румунського походження. Це був період національного відродження і часто погляди студентів були спрямовані в бік молоді національної держави – Румунії. Саме тому, це товариство було розпущене імперською адміністрацією, а її керівництво (Чіпріан Порумбеску, Герасим Буліга, Захаріе Воронка, Орест Попеску, Дімітріу Ончул, Євген Сиретяну) заарештовано і притягнуто до суду. Приводом до звинувачення були дві телеграми, надіслані членами товариства до Ясс та Бухареста. Перша стосувалася 100-річчя вбивства господаря Молдови Григорія III Гіки, який протівився анексії Буковини австрійцями; друга – привітання румунів з приводу звільнення союзними військами Плевни від турків. Судовий процес закінчився виправданням студентів, а через рік члени колишнього товариства організували академічне товариство “Жунімея” (“*Societatea Academică Junimea*”).

Інтерес до вивчення історії та етнографії у юного Дімітрія проявився ще у гімназійні роки. Його перша стаття “Сучавська читальня” була надрукована 1875 р. у будапештській газеті “Албіна” “*Albina*”⁴⁸.

Під час університетських студій Д. Дан продовжив збирати фольклор у старожилих та публікувати етнографічні матеріали. Його публіцистичний дебют стався на сторінках будапештського журналу “Вечорниці. Листок румунського народу” (“*Şezătoarea. Foaia poporului*”).

⁴² Boca M., *Preotul ...*, op. cit., P. 611.

⁴³ Mareci H. *Dimitrie Dan ...*, op. cit., P. 658–659.

⁴⁴ Dan D. *În amintirea ...*, op. cit., P. 156–157.

⁴⁵ S. Fl. Marian și corespondenții săi ..., op. cit., P. 118–120.

⁴⁶ Dan D. *În amintirea ...*, op. cit., P. 157.

⁴⁷ Ștefanelli T.V., *Societatea academică „Arboroasa”* [Academic society „Arboroasa”], *Calendarul pe anul 1877*, P. 112–113 [in Romanian].

⁴⁸ Dan D. “Un cabinet de lectură în Suceava” [Reading room in Suceava], *Albina*, Budapesta, 1875 [in Romanian].

gomân”), де він надрукував фольклорні тексти під назвою “Дойни і хори з Буковини” (“Doine și hore din Bucovina”) ⁴⁹. Інший будапештський журнал “Сім’я. Енциклопедичний та белетристичний листок” (“Familia. Foia enciclopedică și beletristică”) помістив у 1879 р. на своїх сторінках його історичну статтю про липован на Буковині ⁵⁰. Його переклад новели В. Гауффа “Співачка” був надрукований у виданні “Друг сім’ї” (“Amicul familiei”) у Герлі 1880 р. ⁵¹. Юнацьке бажання писати, збирати і публікувати фольклор з роками оформилися у певні ідеологічні переконання, про які він повідомив у вступному слові своєї монографії, присвяченої комуні Стража. Як історик і етнолог він бачив небезпеку в тому, що сусідні народи незримо привносять у суспільство свої звичаї і вірування, одночасно давні традиції трансформувалися під впливом соціальних змін. “Наш обов’язок, – підсумовує Д. Дан, – зберегти ті звичаї, які ще не встигли змінитися” ⁵².

У 1880 р. молодий випускник теологічного факультету одружився на Єлені, дочці кіцманського протоієрея Іоанна Хоміуки (*Ioan Homiuca*). У цьому шлюбі народилося 8 дітей.

27 серпня 1880 р. він був висвячений у диякони, 29 серпня – у священноієрея та призначений на посаду парафіяльного кооператора у Магалі, де проходив службу до жовтня 1881 р. ⁵³. З 20 жовтня 1881 р. до 21 грудня 1890 р. був призначений парафіяльним експозитом в українському с. Южинець ⁵⁴, після цього до 10 квітня 1896 – парохом в Лужанах ⁵⁵. У цей період Д. Дан не припиняє свої дослідження: він збирає дойни і хори, вірші і легенди, народні вірування румунів та українців Буковини, пише про липован і східних вірменів, про історію церкви, подорожує, упорядковує та розшифровує історичні документи ⁵⁶.

Будучи парохом в с. Южинець, він з ентузіазмом захопився проблематикою етнографічного запитальника, який розповсюджувався тоді в нашому краї Віденським антропологічним товариством. Анкета відповідала системі відомого в той час етнографа *Heinrich Salome Krauss*, а на Буковину її доставив капітан *Heinrich Himmel*. У вступному слові до брошури “Русини Буковини” Д. Дан згадував: коли він служив в українському селі Южинець у 1885 р., що на кордоні з Галичиною, написав цю роботу в більш стислому вигляді як відповідь на запитальник, надісланий йому з архієпископської консисторії.

Перехід до іншої парафії стався через прикрий випадок, хоча Д. Дан як священник відносився однаково

прихильно до вірян будь-якої етнічної приналежності. До українців він відносився з такою ж симпатією, як і до румунів, вірмен, липован та інших етнічних груп. Працюючи в селах Южинець та Лужани, він вивчив українську мову, записував і публікував звичаї та обряди українців, навіть видав книгу про українців Буковини, монографію про село Лужани.

Але загострення протистояння між румунським і українським національними рухами вплинуло і на церковні справи. До 50-х років XIX ст. більшість автохтонних буковинців вважали себе “волохами” (румунами) через те, що належали до православної (волоської) віри. Національна приналежність на той час не відігравало провідної ролі у порівнянні з конфесійною. Більшість священників були румунами, церковні служби велися церковнослов’янською мовою. З пробудженням українського національного руху в краї (що відбулося дещо пізніше румунського) національна боротьба перекинулася і на релігійну сферу. З одного боку, румуни жалілися на проникнення до краю греко-католицької (уніатської) церкви з Галичини і переводили дискусію у площину протистояння цих двох конфесій та нарікали на прихильність єпископа Є. Гакмана до українців ⁵⁷. З іншого боку, українці розуміли ситуацію як пригнічення українських парафіян. Вони вимагали для своїх парафій українських священників, ведення служб і читання проповідей українською, нарікаючи на прихильність митрополита Сильвестра (Мораріу-Андрієвич) до румун ⁵⁸.

Це призводило до заміни румунських священників українськими у відповідних парафіях.

У цьому вірі боротьби за збігом обставин опинився і румун Дімітрій Дан, який служив в українському селі Лужани. Архівні матеріали засвідчують численні скарги на нього парафіян з приводу його нібито грубої поведінки та стягнення завищених зборів за здійснення церковних обрядів (1894) ⁵⁹. У архівній справі на 153 аркушах містяться 13 протоколів розгляду скарг з поясненнями Д. Дана в кінці кожного з них.

З матеріалів іншої архівної справи ⁶⁰ дізнаємося про результати розгляду позовів лужанських парафіян. Митрополія Буковини вирішила накладати дисциплінарне стягнення: стягнути з Д. Дана судові витрати і перевести його до іншої парафії. Справа містить також матеріали апеляції Д. Дана на неправомірність прийнятого рішення. З документів цих справ впливає ще один маловідомий факт, який відіграв далеко не останню роль при розслідуванні інциденту: нібито незаконні дії Д. Дана

⁴⁹ Dan D. “Doine și hore din Bucovina” [Doyns and choirs from Bukovina], *Șezătoarea. Foiaia poporului român*, Budapest, 1877, A. III, N 1, P. 13; N 2, 3, 11; 1878, A. IV, N 3, P. 22; 1879, A. V, N 11, P. 83–84. [in Romanian].

⁵⁰ Dan D. “Lipovenii în Bucovina” [Lypavany in Bukovina], *Familia. Foia enciclopedică și beletristică*, Buda-Pesta, A. XV, 1879, P. 402–403 [in Romanian].

⁵¹ Dan D. *Cântăreața*, traducere după W. Hauff [“A Singer”, translated by W. Hauff], 1881 (“Amicul Familiei”, Gherla, 1880) [in Romanian].

⁵² Comuna Straja și locuitorii ei [Straja Commune and its residents], *Studiu istoric, topografic și folcloric*, Cernăuți, Editura ziarului “Patria”, 1897, P. 2 [in Romanian].

⁵³ DACHO, F. 3, Op. 1, Spr. 9523, Ark. 21–23 zv.; F. 320, O. 2, Spr. 2896, Ark. 61–62.

⁵⁴ У своєму зверненні від 14 серпня 1881 р. Д. Дан зазначив, що “стосовно української мови не існує проблеми, адже він може нею спілкуватися з народом” (Ф. 320, О. 3, Спр. 2896, Арк. 61–62).

⁵⁵ DACHO, F. 3, Op. 1, Spr. 9523, Ark. 21–23 zv.; F. 320, O. 2, Spr. 2896, Ark. 66, 78.

⁵⁶ Dan D. *Rutenii din Bucovina (schită etnografică)* [Ruthenians in Bukovina (ethnographic essay)], Cernăuți, 1913, 44 p., IX Photo [in Romanian].

⁵⁷ Nistor I. *Istoria Bucovinei* [History of Bukovina], București, 1991, P. 340–353.

⁵⁸ *Bukovyna: istorychnyi narys* [Bukovyna: a historical essay], Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 1998, P. 167–170; Smal-Stotskyi S. *Bukovynska Rus. Kultumo-istorychnyi obrazok* [Bukovynska Rus. Cultural and historical image], Chernivtsi: Drukarnia tovarystva “Ruska Rada”, 1897, P. 119–125; Dobrzhanskyi O. *Natsionalnyi ruh ukrainsiv Bukovyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.* [The national movement of Bukovyna Ukrainians in the second half of the 19th and early 20th centuries], Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999, P. 354–382 [in Ukrainian].

⁵⁹ DACHO, F. 3, O. 2, Spr. 16254.

⁶⁰ DACHO, F. 3, O. 2, Spr. 15899.

проти директора школи у Лужанах В. Орза. Детально розглянувши ці справи та беручи до уваги роз'яснення Д. Дана у вступі до праці “Русини Буковини”⁶¹, можна зробити висновок, що конфлікт священника-румуну з українською громадою села Лужани ґрунтувався не на особистих якостях отця Димітрія, а на перипетіях міжнаціональної боротьби в конфесійній сфері, загострення яких припадає на кінець XIX – початок XX ст. Доказом цього служить достеменно перевірка фактів згаданого інциденту у 1908 р. при нагородженні Д. Дана Золотим хрестом з короною за заслуги, у результаті чого священник був виправданий і отримав цю почесну нагороду.

1896 р. Д. Дана призначено священником у Стражі, він замінив іншого відомого священника, батька історика та філософа, академіка Димітрія Ончула. Парафіяльним священником у с. Стража Д. Дан служив до 1916 р., тобто 20 років⁶². Цей період для нього був плідним. У першу чергу це стосувалося громадської діяльності: викладав уроки релігії у сільських школах, жертвував кошти для придбання книг і шкільного приладдя для бідних учнів, за його ініціативи у 1898 р. був створений благодійний фонд для початкової школи та читальню “Сторожа” (“Paза”) у Стражі. У травні 1896 р. він був призначений інспектором початкової школи у селі, а згодом став головою місцевої шкільної ради. За його ініціативи на початку 1896–1897 н. р. у школі були введені уроки практичної обробки дерева та заліза, які проводив вчитель Костянтин Велегорський (*Constantin Velehorschi*)⁶³. За свою роботу на користь розвитку освіти Д. Дан був неодноразово нагороджений Крайовою шкільною радою (1899), Крайовою управою (1901) та повітовою шкільною радою в Радівцях (1902, 1904).

Д. Дан є автором серії статей у “Політичному журналі” (“Revista politică”), присвячених освіті і культурі на Буковині, в деяких з них він вимагав від австрійської адміністрації припинення обмежень щодо використання румунської мови в школах.

За сумлінне служіння православній церкві у 1897 р. Д. Дану було присвоєно сан екзарха і червоний пояс, у 1905 р. його призначено вікарієм-проповідником Віковського протопресвітеріату⁶⁴. Пізніше перебував на посаді протопресвітера (1908)⁶⁵.

Д. Дан був директором процвітаючої каси селянської взаємодопомоги у Стражі, головою сільськогосподарського повітового товариства в Радівцях, головою громадського ринку у Стражі (1902), а з 10 лютого 1905 р. буковинський крайовий комітет призначив його експертним членом комісії з тваринництва Радівецького та Селятинського повітів⁶⁶.

Священник брав активну участь в роботі товариства “Румунська школа”⁶⁷ (“Școala Română”)⁶⁸, “Товариства румунської культури та літератури на Буковині” (“Societatea de cultură și literatură română din Bucovina”)⁶⁹, Чернівецького академічно-теологічного товариства „Православна Академія” (“Academia ortodoxă”)⁷⁰ у 1902 р. У 1908 р. став членом академічного товариства “Юність” (“Junimea”) та Румунської християнсько-соціальної партії (“Partidul Creștin-Social Român”).

Д. Дан фінансово підтримував багато заходів цих товариств. Так, він зробив пожертву для інтернату православних румунських хлопців у м. Радівці (“Internatul de băeți români ort. or. din Rădăuți”), хлопчачого інтернату ім. “Василія Кокирле” та ін.; брав участь у заснуванні та фінансовій підтримці читалень, бібліотек (наприклад, бібліотеки товариства “Арбороаса”, “Бібліотеки для навчання і відпочинку румунської молоді” (“Biblioteca de petrecere și învățătură pentru tineretul român”) та ін.

Д. Дан не припиняє свої наукові дослідження: продовжує збирати та публікувати народні вірування, релігійні та світські легенди, пісні; описує процес сповивання малюків у румунів Буковини, друкує матеріали про етноси Буковини: українців, липован, вірмен, циган, євреїв, історію населених пунктів (Стража, Путна), Радівецького єпископства; монастирів та церков; церковних діячів.

Саме в цей час у нього зав'язуються дружні стосунки з відомим фольклористом, засновником і головним редактором журналу “Șezătoarea” Артуром Горовеєм. До наших днів збереглося листування між ними, яке розпочалося у 1898 р. А. Горовей надсилав Д. Дану примірники журналу, отримуючи натомість фольклорні матеріали. Священник пояснював редактору деякі терміни, які стосувалися релігійної тематики, допомагав налагодити взаємини з журналом “Батьківщина” (“Patria”) тощо⁷¹.

У 1902 р. Буковину та Бессарабію відвідав відомий німецький науковець Густав Вейганд (1860–1930) з дослідницькою метою. Як лінгвіст він був спеціалістом з балканських мов, особливо романських. З 1892 р. був обраний іноземним членом Румунської академії наук. Заснував у 1893 р. Румунський інститут при Лейпцігському університеті. У даній експедиції його цікавили діалектичні особливості румунів, в чому йому намагалися допомогти місцеві інтелігенти, люди, які займалися народознавством (такі як А. Горовей, С. Маріан та ін.). До цього процесу був залучений також і Димітрії Дан. З щоденних записів Г. Вейганда дізнаємося, що до Стражі він добрався 18 серпня 1902 р. У селі тоді проживало 3 тисячі мешканців. Д. Дана філолог знайшов на богослужінні і відзначенні дня народження імператора

⁶¹ Dan D. Rutenii din Bucovina ..., op. cit., P. 2.

⁶² DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 9523, Ark. 21–23 zv.; F. 3, O. 2, Spr. 15899; F. 320, O. 3, Spr. 3003.

⁶³ Dan D. Comuna Straja ..., op. cit., P. 9.

⁶⁴ DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 9523, Ark. 21–23 zv., 30, 52.

⁶⁵ Pyvovarov S., Chuchko M. “Dimitrii Dan – doslidnyk starozhytnosti Bukovyny” [Dimitrie Dan is a researcher of Bukovyna antiquities], *Буковинський історико-етнографічний вісник*, Chernivtsi: Misto, 2000, Vyp. 2, P. 88–89 [in Ukrainian].

⁶⁶ DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 9523, Ark. 27–29 zv.

⁶⁷ Raportul Societății “Școala Română” din Suceava [Report of the association “Școala Română” from Suceava], *Suceava*, 10, 1892–1893, P. 33 [in Romanian].

⁶⁸ Культурне товариство “Румунська школа” (“Școala Română”) було засновано у Сучаві в 1883 р. з ініціативи проф. Штефана Штефуряка (*Ștefan Ștefureac*) та юриста Йорги Томи (*Iorgu G. Toma*). Метою товариства було заснування сільських шкіл з румунською мовою навчання, паралельних румунських класів в німецькомовних школах та Сучавському ліцеї.

⁶⁹ DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 6576, Ark. 6 zv.

⁷⁰ DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 9523, Ark. 42.

⁷¹ Scrisori către A. Gorovei, București: Editura Minerva, 1970, P. 84–87.

(Kaisers Geburtstag). Там же був присутній брат чернівецького історика Дімітрія Ончула – чернівецький суддя Ончу, який мав супроводжувати німецького вченого до Путнянського монастиря. Далі Вейганд мав їхати до Сучевіци. У Стражі філолог записав пісню “De-ar fi mândra sus la stuci” від Параски Тарновецької. На території сучасної Чернівецької області він записав зразки народної творчості у таких селах, як Чагор, Молодія, Волока, Магала, Бояни. У 1904 р. Г. Вейганд надрукував за зібраними матеріалами книгу “Діалекти Буковини і Бессарабії” у Лейпцігу. У 1908 р. він надрукував Лінгвістичний атлас дако-румунського мовного простору.

Маємо всі підстави вважати, що у етнографічних збірниках Матіаса Фрідвагнера (Friedwagner M.)⁷² та румунського дослідника Н. Денсушіану (Nicolae Densușianu)⁷³ також був використаний матеріал, зібраний Д. Даном на Буковині.

Видавнича діяльність Д. Дана отримала широку підтримку громадськості. Так, низка його робіт (“Монастир і село Путна”, “Монастир Сучевіца”, “Архімандрит В. Мезерянул”, “Русини Буковини”) була видана за підтримки Румунської академії наук, а “Хроніка Радівецького єпископства”⁷⁴, “Липовани Буковини”⁷⁵, “Наш імператор Франциск-Йосиф I”⁷⁶, згідно з архівними матеріалами, – на кошти Буковинської митрополії. Наприклад, ювілейне видання Д. Дана „Наш імператор Франциск-Йосиф I” (1898) видане на кошти православного релігійного фонду у кількості 25000 примірників і розповсюджене поміж учнів⁷⁷.

За свою плідну видавничу діяльність Д. Дан неодноразово був відзначений нагородами Румунії (золота медаль вручена Д. Дану на науковому конгресі в Бухаресті у 1903 р.; королівська медаль „Бене Меренті” I класу у 1904 р.⁷⁸; премія Румунської академії наук “Нестурел-Хереску” (Năsturel-Herescu) та Австро-Угорщини: золотими медалями за написання книг “Монастир і комуна Путна” (1906), “Наш імператор Франциск-Йосиф I” (1908), “Хроніка Радівецького монастиря” (1913)⁷⁹. У 1898 р. ученому було висловлена вдячність за написання книги “Комуна Стража та її мешканці”⁸⁰, у 1899 р. – подяка Крайової шкільної ради за підготовку ювілейного видання румунською мовою “Наш імператор Франциск-Йосиф I” (1898), а в 1902 р. австрійський імператор подякував Д. Дану за участь у написанні тому “Буковина” багатотомного австрійського видання “Австро-Угорська монархія у слові та малюнку”. У 1908 р. він був нагороджений цісарським Золотим хрестом з короною.

Відзначимо той факт, що Міністерство внутрішніх справ Австрії визначило медаль “Бене Меренті” I класу, якою був відзначений Д. Дан румунським урядом, та дозволило йому прийняти її та носити⁸¹.

Саме за плідну наукову діяльність Д. Дан у 1904 р.

був обраний **членом-кореспондентом Румунської академії наук**⁸². Представляв священника із Стражі академік Іоан Біану (1856-1935), відомий філолог і бібліограф. 18 березня це відбулося на засіданні літературної секції, яку очолював один з засновників Румунської академії наук, літературний критик, діяльність якого вважали “наріжним каменем” для літературної творчості таких класиків румунської літератури, як М. Емінеску, І. Крянге, І.Л. Караджале та ін., письменник Тіту Майореску (1840-1917). Іоан Біану звернув увагу присутніх на той факт, що Д. Дан “опублікував багато цінних брошур, які представляють собою стислі та конденсовані етнографічні й історичні монографії”. Згодом, на загальному засіданні від 23 березня, Іоан Біану обгрунтував прийняття буковинського священника до академічного форуму. Для збереження стилістики виступу та для розуміння сприйняття справи передаємо пряму мову академіка: “Дімітрію Дан, священник зі Стражі, Буковина, трудолюбивий та вмілий письменник-фольклорист і дослідник історії, автор багатьох брошур та етнографічних студій, працює в галузі, потребує обов’язкової підтримки. Постійна діяльність отця Дана спрямована на вивчення стану буковинських народів. Духовне життя румунів Буковини, які проживають змішано в різнобарвній мозаїці інших народів має бути вивчена у зв’язку з життям цих народів. Отже, студії в цьому напрямку є необхідними”. Після того, як він перерахував ті п’ять “стислих та конденсованих монографій”: дві про східних вірменів, інші про циган, липован та євреїв, підтверджуючи, що автор “є добрим знавцем джерел та володіє гарним відчуттям синтезу”, Іоан Біану відмітив монографії сіл Лужани і Стража, потім том “Твори” (1902), які містять тексти, “багаті на етнопсихологічні рефлексії”. Академік завершив свій виступ так: “Оскільки для нас фольклорні та етнопсихологічні студії мають особливе значення, вважаю доцільним, аби Академія відзначила тих, хто займається цим старанно та уміло. Грунтуючись на плідній діяльності у цій царині, я пропоную обрати отця Дімітрія Дана, священника зі Стражі, Буковина, членом-кореспондентом в літературній секції”⁸³.

Питання про те, чи перешкоджала австрійська влада участі Д. Дана у засіданнях Румунської академії, як стверджують деякі автори, залишається для нас ще неясним. Аналіз заяв Д. Дана на отримання відпусток саме із цією метою доводить, що такі заяви надходили від нього два рази: 4 лютого 1908 р. та 26 квітня 1910 р.⁸⁴, і їх було задовільнено. Чи були заяви для поїздок на засідання Румунської академії, на які він отримав відмови, сьогодні невідомо.

Отже, в Стражі Д. Дан піднімався по священницькій службі, брав активну участь у громадському житті краю, неустанно займався науковими дослідженнями. Навіть біль

⁷² Friedwagner M. Rumänische Volklieder ..., op. cit.

⁷³ Fochi A. Datini și eresuri ..., op. cit.

⁷⁴ DAChO, F. 320, O. 2, Spr. 2279, Ark. 78 zv., 80-80 zv.; Spr. 2282.

⁷⁵ DAChO, F. 320, O. 1, Spr. 2174.

⁷⁶ DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 9523, Ark. 34.

⁷⁷ Ibidem, Ark. 21-23 zv.

⁷⁸ DAChO, F. 320, O. 1, Spr. 3814, Ark. 44.

⁷⁹ DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 9473, Ark. 8, 10, 15-23.

⁸⁰ DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 9523, Ark. 31.

⁸¹ Ibidem, Ark. 21-23 zv., 48.

⁸² Ibidem, Ark. 46.

⁸³ “Analele Academiei Române”, Seria a II-a, T. XXVI, 1903-1904, Partea administrativă și dezbaterile, București, Insti[tu]l de Arte Grafice “Carol Göbl”, P. 196-197.

⁸⁴ DAChO, F. 320, O. 1, Spr. 3814, Ark. 82, 95.

найтяжчої трагедії у житті, смерть сина, він намагався угамувати роботою.

Після обрання Д. Дана членом-кореспондентом Румунської академії наук його відвідав Ніколає Йорга (1876–1940), румунський історик, енциклопедист, письменник і політик. У нього залишилися позитивні враження від села і сім'ї Д. Дана. Його вразило спілкування з селянами: “Старші люди виглядають дуже достойно для своїх років: схожі на сільських сенаторів”. Вони, за його словами, не соромлячись великого вченого, підходять, тиснуть руку, розмовляють на політичні теми. Рік тому Н. Йорга був присутній на церковній службі священника Д. Дана, він був приємно вражений: служба проходила з глибокою вірою і чемністю, яку, на його думку, рідко зустрінеш у великих містах. Далі він описав гостинність священника: “У отця Дана, як завжди, стіл щедро накритий, довгий стіл для старого батька і для доброї господині цього дому, для великих і маленьких доньок, для сина, що прийшов зі школи, для товаришів по священницькій справі, для всіх, хто опинився тут випадково. Це є молдовська гостинність, яку я ще застав у своєму дитинстві і про яку згадую з ніжністю...”. Н. Йорга згадав також про гарну бібліотеку, яка знаходилася в парафіяльному домі, завдячуючи пароху⁸⁵.

Ще одна грань діяльності Д. Дана – **збереження пам'яток історії і культури та організація музеїв**. Працюючи в Лужанах, він став членом “Товариства австрійського народознавства”. Відомо про його роботу в складі Центральної комісії з вивчення та консервації пам'яток історії і мистецтва Австро-Угорщини у м. Відні (Die K.K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale in Wien). Звіти цієї комісії, які стосувалися Буковини, згодом вивчав румунський дослідник Аркадій Бодале (*Bodale Arcadie M.*) у Австрійському державному архіві (*Österreichisches Staatsarchiv*). Серед документів вчений знайшов звіти Дімітрія Дана, Раймунда Кайндля, Карла Ромшторфера, Діонісія Олінеску та ін. про нові на той час археологічні знахідки або давні історичні пам'ятки Буковини⁸⁶.

У 1902 р. у Румунії, за прикладом Великої Британії та Франції, з ініціативи академіка Костянтина І. Істраті (*C. I. Istrati*) була заснована “Румунська асоціація розвитку та розповсюдження наук” (“Asociațiunea Română pentru înaintarea și răsândirii științelor”), що мала на меті долучити до роботи румунів звідусіль, тобто з-за кордону. Її перший з'їзд відбувся в Яссах. Другий з'їзд мав місце в Бухаресті 21–25 вересня 1903 р. На цьому форумі науковців була влаштована виставка з різних галузей діяльності. Д. Дан зайнявся оформленням презентації етнографічної специфіки буковинських румунів. З архівних джерел відомо, що у 1903 р. Д. Дана за його участь у роботі цієї виставки було нагороджено Золотою медаллю від імені Конгресу Румунської асоціації розвитку та розповсюдження наук та Президії виставки. Документ підписано головою Конгресу асоціації К. Істраті та

популярним тоді Міністром освіти С. Харетом (*S. Haret*)⁸⁷.

Журнал “Літературна юність” (“*Junimea literară*”) у 1904 р. публікує в рубриці “Кроніка” повідомлення “Віденський Етнографічний Музей та національна домашня промисловість”, в якому йшлося: “Всі народи Австрії мають у просторих кімнатах музею по одному чи більше салонів, укомплектованих речами домашньої промисловості. Тільки румуни з багатою та живописною домашньою промисловістю представлені абияк. Тому ми з радістю констатуємо, що знаний фольклорист і член-кореспондент Румунської академії наук, пан Дімітрій Дан, екзарх і парох зі Стражі, взяв на себе обов'язок облаштувати у приміщенні цього музею румунський національний “дім” з всіма деталями. Вітаючи отця Дана з почесною місією, сподіваємося, що його майстерність допоможе в тому, аби і румунська домашня промисловість була достойно представлена цивілізованому світу⁸⁸.”

Загальна румунська виставка з нагоди 40-річчя правління короля Карла I, 25-річчя від дня проголошення Румунського королівства та 1800-річчя від завоювання Дакії римським імператором Траяном була організована в Бухаресті 1906 р. Для цього на Полі Свободи влаштували Парк Карла I на 41 га з 165 павільйонами. Генеральним секретарем виставки був К. Істраті. З політичних мотивів були виділені павільйони для Австрії, Угорщини, Італії, Швейцарії, Франції, Німеччини. Для румунів Буковини, Добруджі та Трансільванії – зарезервовані окремі приміщення.

Для оформлення буковинського павільйону на цій виставці був створений “Комітет буковинських румунів”. Президія цього комітету доручила Д. Дану допомогти з облаштуванням павільйону. Слід було організувати приміщення у формі традиційної хати буковинських румунів з наповненням всього хатнього начиння. З листування Д. Дана зі своїм керівництвом дізнаємося, що він декілька разів їздив у Бухарест для оформлення експозиції, а згодом і для догляду за нею під час виставки⁸⁹.

Д. Дан постійно тримав в полі своєї уваги реставраційні роботи буковинських православних храмів, які проводились при австрійській адміністрації. Зазвичай він бачив в цьому позитив, але не сприймав порушення традиційних елементів молдовської архітектури. Так, у 1910 році він досить різко критикував реставрацію церков за проектом архітектора Карла Ромшторфера (*Karl Romstorger*), наприклад, ті, що відбулися в Сучаві (церква св. Георгія), в Міроуцах та Путні. Особливо це стосувалося зміни дахів із традиційної свинцевої бляхи на кольорову черепицю в кольоровій гамі прапора Австро-Угорщини⁹⁰.

Зі сторінок крайової преси дізнаємося, що у травні 1920 р. в Чернівцях мала проводитися виставка румунського мистецтва для всієї Румунії. Головою виставки був Ніку Флондор, примар Чернівців, одним з його заступників – Д. Дан.⁹¹

Слід також відмітити активну роботу Д. Дана в складі

⁸⁵ Iorga N. Neamul românesc în Bucovina ..., op. cit., P. 94–96.

⁸⁶ Bodale Arcadie M. „Contribuții la cunoașterea documentelor referitoare la Bucovina păstrate la Österreichisches Staatsarchiv din Viena” [Contribution to the study of documents related to Bukovyna, which are kept in the Vienna State Archives], *Analele Bucovinei*, București, 2013, A. XX, 2013, N 1, P. 101.

⁸⁷ DAChO, F. 3, O. 1, Spr. 9523, Ark. 43.

⁸⁸ Cronica, nota Muzeul etnografic ..., op. cit., P. 143–144.

⁸⁹ DAChO, F. 320, O. 1, Spr. 3814, Ark. 64–69, 80.

⁹⁰ Dan D. “Biserica Sf. Gheorghe din Suceava” [Church of St. George from Suceava], *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, București: Göbl, 1910, A. III, P. 134–139 [in Romanian].

⁹¹ *Biserica și școala*, A. XLIV, N 10, 8/21 martie 1920; *Glasul Bucovinei*, A. III, N 343, 4 februarie 1920 [in Romanian].

Чернівецької регіональної секції “Комісії з історичних пам’яток м. Бухарест”, яка була заснована 6 квітня 1921 р. та знаходилася в приміщенні ректорату Чернівецького університету. Головою регіональної секції обрано професора Чернівецького університету Іона Ністора (*Ion Nistor*), секретарем – Петре Луція (*Petre Luția*). Першими його членами стали: консисторіальний радник Д. Дан, генеральний директор секретаріату культури м. Чернівці Т. Граматович (*T. Gramatovici*), технічний радник секретаріату культури Гуго Рецорі (*H. Rezori*). Д. Дан займався заснуванням та реорганізацією регіональних історичних та церковних музеїв, підбором історико-церковних об’єктів для місцевих та міжнародних виставок. Разом з іншими членами взяв участь у складанні Інвентаря пам’яток історії та мистецтва Буковини.

Зі звіту стає відомим, що за сприяння Регіональної секції були продовжені роботи з реставрації церкви у Вагра Молдовіцей (виділено 659 тис. лейв), замінена покрівля церков в Сучевіці (монастирській і парафіяльній), реставровані монастирська церква в Путні, церква Воронець, монастирська церква Менестіоара (св. Онуфрія) біля Сірету, міська церква в Сіреті; у 1921 р. замінені покрівлі єпископальної церкви в Радівцях та в Арборі; у 1922 р. розпочалися реставраційні роботи церкви св. Іоана Хрестителя в Сучаві. Вийшли з пропозицією відкрити музей у митрополичій резиденції, який був закритий під час війни. Для консервації старої дерев’яної церковки (150 років) в Онуті було виділено 12 тис. лейв. У 1923 р. проведена перевірка низки пам’яток та оцінка їх стану. 1924 р. – профінансовано перекриття церков Петрівців та Перхівців біля Сучави. На реставрацію церкви в Хрещатику було виділено 5 тис. лейв. За ініціативою Д. Дана був реорганізований музей в митрополичій резиденції (2 кімнати), який почав працювати під його керівництвом; 1925 р. його секція брала участь у виставці румунського мистецтва в Парижі та Швейцарії. Д. Дан відповідав за підбір об’єктів для експозиції (з Путни, Сучевіці, Драгомірні)⁹².

З преси того часу відомо, що 16 серпня 1923 р. за сприяння консисторіального радника Д. Дана був заснований музей у монастирі Путна⁹³. Він також був членом крайового музею у Радівцях. З інших джерел дізнаємося, що Д. Дан разом з іншими фахівцями (Д. Ончул, Р. Кайндль та ін.) ще з 1893 р. запрошувався для співробітництва Крайовим музеєм Буковини у Чернівцях (*Die Bukowiner Landes-Museum*)⁹⁴.

Д. Дан систематично та послідовно вивчав пам’ятки Буковини: *документи* (щодо історії резешів і мазилів; чотири давніх вірменських євангелій; Дорнянський кодекс, давні книги Путнянського монастиря, документи з печаткою м. Бая, документи с. Іжівці, слов’янський рукопис с. Бирнова, надписи на надгробку Сіліонів, євангеліє Штефана Великого з Мюнхена, Поминальник Путнянського монастиря), *археологічні знахідки* (розкопки “могили” в Лужанах, заснування церковно-археологічного музею), *окремі цінні речі* (коштовності монастиря Сучевіца, старовинні фелони), *церкви* (Радівецького єпископства, монастиря Сучевіца, с. Горішній Віков, св. Георгія та Єлени

Рареш з Сучави, Луки Арборе, стара церква з Роші). Опублікував дві статті у “Віснику Комісії з історичних пам’яток (Бухарест).

У 1914 р. розпочалася Перша світова війна. Наш край став ареною кривавих баталій, переходив з рук в руки декілька разів, а в 1916 р. він був охоплений бойовими діями лівого крила Брусиловського прориву.

Саме в цей період (1916) Д. Дана призначено священником у Рошу, передмістя Чернівців⁹⁵. Навіть сьогодні на горі Цецино і в околицях Роші збереглися старі траншеї тих часів. Це був важкий період в історії Європи, відповідно публікацій у Д. Дана стало менше свої права, хоча і тимчасово виборили право на управління українською частиною Буковини. Румунська громада краю сформувала Національну раду Буковини. 27 жовтня 1918 р. Д. Дана – відомого знавця історії та етнографії Буковини – було обрано членом адміністративної секції ради. 28 листопада 1918 р. як член Національної ради він взяв участь у Генеральному об’єднавчому конгресі Буковини, що відбувся в митрополичій резиденції в Чернівцях⁹⁶. Вступ румунських військ на територію краю, згодом тривалі дипломатичні перемовини на Паризькій мирній конференції дозволили королівській Румунії заявити та відстояти свої права на Буковину.

При румунській адміністрації Д. Дан відновив свою дослідницьку діяльність. Знов з’являються його публікації з різних проблем в місцевій пресі. Його перу належать статті публіцистичного характеру про страждання румунів с. Бояни, про проект розподілу маєтків релігійного фонду, про Православний релігійний фонд Буковини, про св. Іоана Нового Сучавського, про роль буковинського духовенства тощо. Він продовжує публікувати ґрунтовні роботи про монастир Сучевіца, про митрополита Молдови Дософтея, про вівчарню румунів Буковини, збирає і оприлюднює багато народних пісень. Не припиняє роботу в галузі охорони пам’ятників та їх вивчення.

За сумлінне служіння православної церкві у 1919 р. отримав сан ставрофора, а 1923 р. – архіпресвітера митрофора⁹⁷. З 1920 р. він обіймав посаду консисторіального радника. У консисторії Буковинської митрополії архіпресвітер Д. Дан відповідав за секцію культури.

Про стан здоров’я невтомимого дослідника ми дізнаємося з його заяв на отримання відпусток, які він завжди обґрунтовував необхідністю лікування. Коли Дану було 46 років, за часів правління австрійської адміністрації, він лікувався в Марієнбаді та Карлсбаді (1902, 1904, 1908). Приблизно через десять років географія поїздок звузилася і сконцентрувалась на курортах Румунії: Говора, Констанца, Келіменешть-Кечулата, Вагра-Дорней (1912, 1913, 1925). У похилому віці Д. Дан отримував субсидії для поїздок на лікування. У документах при оформленні поїздки до Карлсбаду у 1908 р. знаходимо інформацію про те, що у відомого науковця були проблеми з печінкою та біль у грудях, ймовірно, проблеми з серцем⁹⁸.

В останні роки життя Д. Дан співпрацював з журналом “Фет-Фрумос” (“Făt-Frumos”), заснованим 1926 р. у Сучаві. Журнал встиг надрукувати 20 народних пісень (вигуки,

⁹² Luția Petre I. “Raportul secțiunii regionale Cernăuți ..., op. cit., P. 42 [in Romanian].

⁹³ Muzeu, speciale și regionale ..., op. cit., P. 278–279 [in Romanian].

⁹⁴ *Gazeta Bucovinei*, A. III, 1893, N 23 (21 martie/2 aprilie), P. 3 [in Romanian].

⁹⁵ DAChO, F. 320, O. 1, Spr. 3814, Ark. 195.

⁹⁶ Covalciuc D. Membrii Consiliului Național Român din Bucovina ales la Adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918 [Members of the Romanian National Council, elected during the General Unification Congress of Bukovina], Cernăuți: Druk Art, 2017, P. 45–46.

⁹⁷ Pyvovarov S., Chuchko M. Dimitrii Dan ..., op. cit., P. 88–89.

⁹⁸ DAChO, F. 320, O. 1, Spr. 3814, Ark. 20–21, 51, 87, 144, 147; F. 319, O. 3, Spr. 13, Ark. 2, 3, 13, 14.

рекрутські пісні), які Д. Дан зібрав раніше⁹⁹.

25 травня 1927 р. на 71 році життя після короткої, але важкої хвороби Дімітрій Дан відійшов у вічність. Це сталося в Чернівцях в його домі на вул. Резиденції (нині вул. Коцюбинського). Його відспівували митрополит Далмації із собором з 8 священників, 2 диякона і парох Іоан Тіхон. Поховали його 27 травня на центральному кладовищі м. Чернівці, що сьогодні на вулиці Зеленій. На похоронах був присутній митрополит Нектарій. Поминальні слова пролунали з уст священників В. Пую та К. Васілеску, професора І. Ністора (від Румунської академії наук), М. Гакмана (від Національно-Ліберальної партії), К. Поповича (від прихожан з Роші), Д. Вітенка (від товариства "Junimea").

Такі видання, як „Літературна юність”, „Голос Буковини”, „Вечорниці”, „Аннали Румунської Академії” присвятили йому спеціальні статті. Були надруковані некрологи, підписані професором, в майбутньому примаром м. Чернівці Д. Мармелоком, а також Л. Мораріу (псевдо Л. Мерін), О. Лупу.

Узагальнюючи огляд некрологів, можна стверджувати про те, що сучасники Д. Дана не залишили непоміченою жодну сферу його діяльності: історію, етнографію, публіцистику, охорону пам'ятників тощо. Наголошували на його досягненнях у фольклористиці та етнопсихології. Його публікації були знайомі й популярні серед освіченої інтелігенції та науковців Буковини, всієї Румунії та за кордоном.

Д. Дана ототожнювали з поколінням старої буковинської літературної традиції, до якої належали такі діячі, як І. Порумбеску, С. Мораріу-Андрієвич, С. Ф. Маріан, К. Мораріу та ін. (І. Ністор).

Підкреслювалась його працелюбність, велика робота над собою, невтомність у дослідженнях, різноманітні тематики, Д. Дан – це „людина, яка сама себе створила”. Наголошувалось на твердості характеру автора: „Страждав і працював. Можливо, страждання створили в його натурі ту наполегливість, яка іноді противилася навіть логічній аргументації”. „Людина праці, престижу та багатих знань” (Д. Мармелок). „Приклад його живої енергії” достойний наслідування (Л. Мораріу). Узагальнювався його внесок у науку: він залишив по собі цілий архів, критичний огляд якого надасть змогу знайти багато корисної інформації (О. Лупу). Д. Дан був автором понад 156 робіт, з яких 42 книги та брошури (6 з них румунською та німецькою мовами та одна вірменською), 3 розділи в „Австро-угорській монархії в слові та малюнку”.

Сьогодні в Румунії та Україні зростає інтерес до Д. Дана та його творчості. У Румунії названо вулиці на його честь – у Радівцях і Сучаві.

Нам вдалося знайти інформацію про одного з нащадків Дімітрія Дана. Мова йде про Мігая Дана-Келінеску (*Mihai Dan Călinescu*), адвоката, викладача мистецтва фотографії в Бухарестському інституті образотворчого мистецтва, неодноразового лауреата міжнародних фотоконкурсів, колишнього голову філії „Асоціації фотохудожників Румунії” з Олтенії, члена Міжнародної федерації фотомистецтва. Він народився 5 лютого 1920 р. в Чернівцях у сім'ї Георгія Дана і Грацієли Келінеску, він був онуком Д. Дана. Помер Мігай Дан-Келінеску у 1986 р.¹⁰⁰

Висновок. Життєвий шлях Дімітрія Дана є синтезом любові до родини та друзів, до Бога та досліджень. Цьому

шляху притаманна велика працелюбність, допитливість та плодovitість.

З дитячих років він продемонстрував старанність і талант в освоєнні знань. Вибираючи професійною стежею служіння Богу, він закінчив школу, гімназію та богословський факультет Чернівецького університету. У ці роки, як і тоді, коли він перебував на священницьких посадах, проявляв активність у громадському житті краю.

Створив велику, міцну і дружню родину. Був гостинним господарем, талановитим проповідником.

Як священник Д. Дан дбав про церковні справи, роз'яснював потрібні для священнослужителів теологічні питання, наводив з минувшини приклади подвигів авторитетних представників духовенства. Як етнограф він ознайомив читача з етногенезом, розселенням, культурою і побутом, міжнаціональними відносинами етнічних груп Буковини: русинів (українців), вірмен, євреїв, липован, циганів. Фольклорні видання Буковини та поза її межами з зацікавленістю очікували зібрані ним пісні, вірування, прислів'я, вірші, легенди тощо. Його історичні роботи, присвячені селам, монастирям, церквам, персоналіям, ґрунтувалися на серйозній джерельній базі, яка складалася з автентичних історичних документів, чудовому знанні археографії та палеографії. З притаманним йому ентузіазмом він зайнявся охороною пам'ятників та організацією музеїв.

Д. Дан був завжди патріотом свого народу, дбав про розвиток румунської мови, культури та історії. Як член Національної ради він взяв участь у Генеральному об'єднавчому конгресі Буковини, який відбувся 1918 р. у Чернівцях.

Його плідна діяльність була відзначена церковним керівництвом, громадою, урядами Австро-Угорщини та Румунії. За наукову діяльність Д. Дан отримав звання члена-кореспондента Румунської академії наук. На його честь назвали вулиці в Радівцях і Сучаві.

Сьогодні його творчість знов набула актуальності в наукових колах Румунії та України.

Моїсей Антоній – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, головний редактор українсько-румунського наукового журналу „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини”. Коло наукових інтересів: Історія України та української культури, традиційна культура населення Буковини, взаємовпливи у сфері традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси етнокультурної ідентичності у прикордонних регіонах. Автор понад 250 наукових праць, у т. ч. 9-и монографій, 14 навчальних посібників, 2 брошури.

Moysey Antonyi – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of the Bukovinian State Medical University, editor of the Ukrainian-Romanian scientific journal „Current issues of social sciences and history of medicine.” Scientific interests are such as: history of Ukraine and Ukrainian culture, traditional culture of the population of Bukovina, mutual influence in the sphere of traditional culture of the Ukrainian and East-Roman population of Bukovina, processes of ethnocultural identity in the border regions. The author of more than 250 scientific works, including 9 monographs, 14 educational aids, 2 brochures.

Received: 28.04.2023

Advance Access Published: June, 2023

© A. Moisey, 2023

⁹⁹ L. Mărin [Leca Morariu]. „Dimitrie Dan” [Dimitrie Dan], *Făt-Frumos. Revistă de literatură și folclor*, Suceava, A. II, 1927, N 4, P. 97 [in Romanian].

¹⁰⁰ Mircea Anghel. „Av. Mihai Dan-Călinescu – E.FIAP”, URL: <https://www.fotoclubmcd.ro/about-mihai-dan-calinescu>; <http://www.mirceafaria.ro/index.php>